O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI JIZZAX FILIALI

ISSN 2181-3884

ZAMONAVIY ILMIY-TEXNIK TADQIQOTLAR

xalqaro jurnali

Vol. 2 No. 4

2026

International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research

Volume 2 Issue 4
2026

Zamonaviy ilmiy-texnik tadqiqotlar xalqaro jurnali

4-son
2026

Международный журнал современных научно-технических исследований

Том 2 Выпуск 4
2026

MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETINING JIZZAX FILIALI

Xalqaro ilmiy-elektron jurnali

Tahrir kengashi raisi:

P.f.d., prof., O.X. Turakulov

Bosh muharrir:

A.A. Abdumalikov

Tahrir kengashi mas’ul kotibi:

D.M. Jomurodov

Tahririyat hay’ati:

1. B.f.d., prof., S. Murodova (O’zMU Jizzax filiali, UZB)
2. P.f.n., prof., S. Usmanov (O’zMU Jizzax filiali, UZB)
3. T.f.n., dos., S. Tavboev (O’zMU Jizzax filiali, UZB)
4. F.f.d., prof., N. Djusupov (O’zDJTU, UZB)
5. T.f.d., dos., S. Ruzimov (TTPU, UZB)
6. P.f.d., prof., G. Lekerova (SKU, KZH)
7. DSc., Ali Coşkan (ASUI, TR)
8. T.f.d., prof., D. Irgasheva (TATU, UZB)
9. T.f.d., prof., I. Siddikov (NRU TIIAME, UZB)
10. T.f.n., dos., S. Eshkabilov (NDU, US)

Zamonaviy ilmiy-texnik tadqiqotlar xalqaro elektron jurnali (International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research) O’zMU Jizzax filiali Kengashining qaroriga asosan tashkil etilib, 2022-yil 9-sentabrda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №038200 raqami bilan ro‘yxatidan o‘tkazilgan, shuningdek davlatlararo standartlar talabi asosida O‘zbekiston Milliy kutubxonasidan jurnal uchun 2181-3884 ISSN raqami olingan.

© “O‘zMU Jizzax filiali” – 2023

Tahririyat manzili:

130100, Jizzax viloyati, Jizzax shahri,
Sh.Rashidov Shox ko‘chasi, 259-uy.

4K MODELI ASOSIDA BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINING O‘QUVCHILARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHGA METODIK TAYYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISH TEXNOLOGIYALARI

Azizova Qizlarxon Mashrabovna

Andijon viloyati Pedagogik mahorat markazi, kafedra mudiri, PhD, professor.

Annotatsiya.

Mazkur maqolada 4K modeli asosida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga metodik tayyorgarligini takomillashtirish texnologiyasi ilmiy-nazariy va metodik jihatdan yoritilgan. Unda 4K modelining kommunikativlik, kreativlik, hamkorlik va tanqidiy fikrlash komponentlarining o‘zaro bog‘liqligi hamda ularni boshlang‘ich ta’lim jarayonida maqsadli rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilingan. O‘qituvchilarning metodik tayyorgarligini takomillashtirish texnologiyasining maqsad, mazmun, metod, vosita va natija komponentlari aniqlashtirilib, uni malaka oshirish jarayonida amaliyotga joriy etish bosqichlari asoslangan. Shuningdek, muammoli vaziyatlar, savol-javob, muammoli topshiriqlar, munozara, fikrlar xaritasi, tahliliy va refleksiv mashqlar kabi metodlardan foydalanish orqali o‘quvchilarning dalillash, taqqoslash, tahlil qilish, xulosa chiqarish va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodik yondashuvlar yoritilgan. Tadqiqot natijalari boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga doir metodik kompetentligini oshirish va ta’lim jarayonining samaradorligini ta’minlashga xizmat qilishi asoslangan.

Kalit so‘zlar: 4K modeli, boshlang‘ich ta’lim, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi, tanqidiy fikrlash, metodik tayyorgarlik, metodik kompetentlik, kommunikativlik, kreativlik, hamkorlik, muammoli ta’lim, interfaol metodlar, tahliliy fikrlash, refleksiya, metodik texnologiya, malaka oshirish.

ТЕХНОЛОГИИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕТОДИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ К РАЗВИТИЮ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ НА ОСНОВЕ МОДЕЛИ 4К

Азизова Кизлархон Машрабовна

Центр педагогического мастерства Андижанской области, заведующая кафедрой, PhD, профессор.

Аннотация.

В данной статье с научно-теоретической и методической точек зрения рассматривается технология совершенствования методической подготовки учителей начальных классов к развитию критического мышления учащихся на основе модели 4К. Анализируются взаимосвязь компонентов модели 4К — коммуникации, креативности, сотрудничества и критического мышления — и возможности их целенаправленного развития в процессе начального образования. Уточняются целевой, содержательный, методический, инструментальный и результативный компоненты технологии совершенствования методической подготовки учителей, а также обосновываются этапы её практического внедрения в процессе повышения квалификации. Кроме того, рассматриваются методические подходы, направленные на развитие у учащихся навыков аргументации, сравнения, анализа, формулирования выводов и самостоятельного принятия решений посредством использования таких методов, как проблемные ситуации, вопросы и ответы, проблемные задания, дискуссии, интеллект-карты, аналитические и рефлексивные упражнения. Обосновывается, что результаты исследования способствуют повышению методической компетентности учителей начальных классов в области развития критического мышления учащихся и обеспечению эффективности образовательного процесса.

Ключевые слова: модель 4К, начальное образование, учитель начальных

классов, критическое мышление, методическая подготовка, методическая компетентность, коммуникация, креативность, сотрудничество, проблемное обучение, интерактивные методы, аналитическое мышление, рефлексия, методическая технология, повышение квалификации.

TECHNOLOGIES FOR IMPROVING PRIMARY SCHOOL TEACHERS' METHODOLOGICAL PREPAREDNESS TO DEVELOP STUDENTS' CRITICAL THINKING BASED ON THE 4C MODEL

Azizova Qizlarxon Mashrabovna

Andijan Regional Center for Pedagogical Excellence, Head of Department, PhD, Professor.

Abstract.

This article presents a scientific, theoretical, and methodological examination of a technology for improving primary school teachers' methodological preparedness to develop students' critical thinking based on the 4C model. It analyzes the interrelationship between the four components of the 4C model — communication, creativity, collaboration, and critical thinking — as well as the possibilities for their purposeful development in primary education. The objectives, content, methods, tools, and outcomes of the technology for improving teachers' methodological preparedness are clarified, and the stages of its practical implementation in professional development programs are substantiated. Furthermore, the article examines methodological approaches aimed at developing students' skills in argumentation, comparison, analysis, drawing conclusions, and independent decision-making through the use of problem situations, question-and-answer activities, problem-based tasks, discussions, mind mapping, and analytical and reflective exercises. The study substantiates that its findings can contribute to enhancing primary school teachers' methodological competence in developing students' critical thinking and ensuring the effectiveness of the educational process.

Keywords: 4C model, primary education, primary school teacher, critical thinking, methodological preparedness, methodological competence, communication, creativity, collaboration, problem-based learning, interactive methods, analytical thinking, reflection, methodological technology, professional development.

Kirish. Bugungi ta'lim jarayonida o'quvchilarning tayyor bilimlarni o'zlashtirishi bilan bir qatorda, axborotni tahlil qilish, turli fikrlarni taqqoslash, dalillarga asoslangan xulosalar chiqarish, muammoli vaziyatlarga mustaqil yechim topish va o'z nuqtayi nazarini asoslash ko'nikmalarini rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida mazkur ko'nikmalarning shakllantirilishi o'quvchilarning keyingi ta'lim faoliyati uchun zarur bo'lgan intellektual va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu jihatdan, boshlang'ich sinf o'qituvchisining o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga metodik tayyorgarligi ta'lim sifatini ta'minlovchi muhim omillardan biridir.

Tanqidiy fikrlash shaxsning ma'lumotni shunchaki qabul qilishi emas, balki uni tahlil qilish, baholash, dalillarni aniqlash, sabab-oqibat munosabatlarini tushunish va asoslangan xulosaga kelish jarayoni bilan bog'liq. J. Dyui refleksiv fikrlashni muayyan bilim yoki qarashning asoslarini izchil va faol tarzda ko'rib chiqish jarayoni sifatida talqin qilib, fikrlashni muammoli vaziyatni anglash va uni hal etishga yo'naltirilgan faoliyat bilan bog'lagan [2]. Ushbu yondashuv boshlang'ich ta'limda o'quvchilarni savol berishga, muammoni aniqlashga, turli taxminlarni ilgari surishga va o'z fikrlarini asoslashga yo'naltiruvchi metodlardan foydalanish zarurligini ko'rsatadi.

Ta'lim jarayonida yuqori darajadagi fikrlash operatsiyalarini shakllantirish masalasi B. Blumning kognitiv maqsadlar taksonomiyasida ham o'z aksini topgan. Unda bilimni eslab qolish va tushunish bilan bir qatorda, qo'llash, tahlil qilish, baholash hamda yangi g'oyalarni yaratish kabi aqliy faoliyat darajalari ajratib ko'rsatiladi [1]. Mazkur tasnif boshlang'ich sinf o'qituvchilarining dars jarayonida faqat reproduktiv topshiriqlardan emas, balki o'quvchini fikrlash, tahlil qilish va baholashga undaydigan topshiriqlardan ham tizimli foydalanishi lozimligini asoslaydi.

Hozirgi ta'lim amaliyotida tanqidiy fikrlash boshqa muhim ko'nikmalardan ajratilgan holda emas, balki kommunikatsiya, kreativlik va hamkorlik bilan uzviy bog'liq holda rivojlantirilmoqda. Ushbu yondashuv 4K modeli — Critical Thinking (tanqidiy fikrlash), Creativity (kreativlik), Communication (kommunikatsiya) va Collaboration (hamkorlik) orqali ifodalanadi. O'quvchilarning kreativ va tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga bag'ishlangan xalqaro tadqiqotlarda mazkur ko'nikmalar o'quvchilarning murakkab vaziyatlarda fikr yuritishi, g'oyalarni ishlab chiqishi, ularni baholashi va takomillashtirishiga imkon beruvchi ta'limiy faoliyat bilan bog'lanadi [5].

4K modelining boshlang'ich ta'limdagi ahamiyati shundan iboratki, mazkur kompetensiyalar o'zaro bir-birini to'ldiradi. Masalan, o'quvchi muammoni hal qilish jarayonida avvalo ma'lumotni tahlil qiladi va baholaydi, keyin muqobil

yechimlarni ishlab chiqadi, o‘z fikrini boshqalarga yetkazadi hamda jamoaviy faoliyat orqali yechimni takomillashtiradi. Shu sababli tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan metodik faoliyatni 4K modelining boshqa komponentlari bilan integratsiyalashgan holda tashkil etish o‘qituvchidan tegishli metodik bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarni talab qiladi.

O‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini turli vaziyatlarda qo‘llashi, muammolarni tahlil qilishi va mustaqil fikr yuritishini baholash masalalari xalqaro ta’lim tadqiqotlarida ham muhim yo‘nalish sifatida qaraladi [5]. Mazkur yondashuv boshlang‘ich ta’lim bosqichidanoq o‘quvchilarning yuqori darajadagi fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishga yo‘naltirilgan metodik yondashuvlarni kuchaytirish zarurligini ko‘rsatadi.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining metodik tayyorgarligi faqat nazariy bilimlarni egallash bilan cheklanmaydi. U o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi topshiriqlarni tanlash, ularni dars mazmuniga moslashtirish, muammoli vaziyatlarni yaratish, savol va topshiriqlar tizimini ishlab chiqish, o‘quvchilarning mustaqil fikrlarini rag‘batlantirish hamda natijalarni refleksiv tahlil qilish qobiliyatlarini ham qamrab oladi. Shu ma’noda o‘qituvchining metodik kompetentligi o‘quvchilarda 4K kompetensiyalarini shakllantirishning muhim pedagogik sharti hisoblanadi.

O‘qituvchining kasbiy-metodik tayyorgarligi va uning kasbiy kompetentligini shakllantirish masalalari o‘zbek pedagogik tadqiqotlarida ham muhim yo‘nalishlardan biri sifatida o‘rganilgan [4]. Mazkur yondashuvdan kelib chiqib, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining 4K modeli asosida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga tayyorgarligini faqat bilim berish bilan emas, balki amaliy-metodik faoliyat, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish va refleksiv faoliyat bilan uyg‘unlashtirish zarur.

Boshlang‘ich ta’limda 4K kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi so‘nggi yillarda mahalliy ilmiy-metodik tadqiqotlarda ham alohida e’tibor markaziga chiqmoqda. Xususan, boshlang‘ich ta’limda Critical Thinking, Creativity, Communication va Collaboration komponentlarini rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilingan tadqiqotlarda 4K kompetensiyalarining o‘quvchilarning bilish va kommunikativ faoliyatini faollashtirishdagi o‘rni ko‘rsatib berilgan [3].

O‘qish savodxonligi darslarida 4K modelidan foydalanish o‘quvchilarning matnni anglash, tahlil qilish, fikr bildirish va hamkorlikda topshiriqlarni bajarish imkoniyatlarini kengaytirishi mumkin. Shu nuqtayi nazardan, 4K modelini dars jarayoniga tatbiq etish usullarini ishlab chiqish boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining metodik tayyorgarligini takomillashtirish bilan bevosita bog‘liqdir [6].

Shu jihatdan, 4K modeli asosida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga metodik tayyorgarligini takomillashtirish texnologiyasini ishlab chiqish va uning pedagogik imkoniyatlarini asoslash dolzarb ilmiy-metodik vazifalardan biridir. Mazkur texnologiya o‘qituvchining nazariy bilimlarini amaliy-metodik faoliyat bilan uyg‘unlashtirish, 4K kompetensiyalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan topshiriqlarni loyihalash, o‘quvchilarning mustaqil fikrlash faoliyatini rag‘batlantirish va ta’lim natijalarini diagnostik baholashni nazarda tutadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish masalasi pedagogika, psixologiya va ta’lim metodikasi doirasida o‘rganilayotgan muhim yo‘nalishlardan biridir. Mazkur masalaning nazariy asoslarini tahlil qilishda tanqidiy fikrlashning mazmuni, uning bilish faoliyati bilan aloqadorligi hamda o‘qituvchining ushbu jarayonni tashkil etishdagi metodik imkoniyatlarini aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi.

J. Dyui fikrlash jarayonini refleksiv faoliyat bilan bog‘lab, o‘quvchining muammoli vaziyatni anglash, mavjud dalillarni tahlil qilish va asoslangan xulosaga kelish jarayoniga faol jalb etilishini muhim deb hisoblaydi [2].

Ushbu nazariy qarash boshlang‘ich ta’limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun o‘quvchini tayyor javobni qabul qiluvchi emas, balki muammoni o‘rganish va yechim izlash jarayonining faol ishtirokchisi sifatida ko‘rish zarurligini ko‘rsatadi.

B. Blum tomonidan ishlab chiqilgan kognitiv maqsadlar taksonomiyasi ham o‘quvchilarda yuqori darajadagi fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish uchun muhim nazariy asoslardan biri hisoblanadi. Mazkur taksonomiyada bilimni eslab qolish va tushunishdan tashqari, qo‘llash, tahlil qilish, baholash va yaratish kabi kognitiv jarayonlar ajratib ko‘rsatilgan [1]. Ushbu yondashuvdan foydalanish o‘qituvchiga o‘quvchilarning fikrlash faoliyatini bosqichma-bosqich murakkablashtirish, oddiy reproduktiv topshiriqlardan tahliliy va ijodiy topshiriqlarga o‘tish imkonini beradi.

Kreativ va tanqidiy fikrlashning ta’lim jarayonidagi o‘zaro bog‘liqligi OECD tadqiqotlarida ham keng yoritilgan. Ushbu tadqiqotlarda o‘quvchilarning g‘oyalarni ishlab chiqishi, ularni tahlil qilishi, baholashi va takomillashtirishi uchun maxsus tashkil etilgan ta’limiy faoliyat muhimligi ta’kidlanadi [5]. Mazkur qarash 4K modelidagi kreativlik va tanqidiy fikrlash komponentlarini bir-biridan ajratmagan holda rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi.

O‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini amaliy vaziyatlarda qo‘llashi, muammolarni tahlil qilishi va mustaqil fikr yuritishi xalqaro baholash yondashuvlarida ham muhim natijalar sifatida qaraladi [5]. Ushbu yondashuv boshlang‘ich ta’lim bosqichidan boshlab o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini shakllantirishga yo‘naltirilgan topshiriqlar va metodik yondashuvlardan foydalanish zarurligini asoslaydi.

O‘qituvchining kasbiy va metodik tayyorgarligi masalasida N.A. Muslimovning tadqiqotlari alohida ahamiyatga ega. Muallif o‘qituvchining kasbiy shakllanishida nazariy bilimlar bilan bir qatorda, amaliy faoliyat, metodik tayyorgarlik va kasbiy kompetentlikning o‘zaro uyg‘unligini muhim omil sifatida ko‘rsatadi [4]. Ushbu ilmiy yondashuv maqolada metodik

tayyorgarlikni o‘qituvchining faqat nazariy bilimlari emas, balki 4K modeliga asoslangan metodlarni tanlash, loyihalash va amaliyotda qo‘llash qobiliyati sifatida talqin etishga asos bo‘ldi.

Mahalliy tadqiqotlarda ham boshlang‘ich ta’limda 4K kompetensiyalarini shakllantirish masalasiga e’tibor qaratilmoqda. G.A. Gulmonova boshlang‘ich ta’limda Critical Thinking, Creativity, Communication va Collaboration kompetensiyalarini rivojlantirish imkoniyatlarini yoritib, mazkur komponentlarning o‘quvchilarning bilish va kommunikativ faoliyatini rivojlantirishdagi ahamiyatini ko‘rsatadi [3]. O.O. Parpiyev va N. Yo‘ldasheva tomonidan o‘qish savodxonligi darslarida 4K modelini qo‘llash usullariga bag‘ishlangan tadqiqotda esa mazkur modelni fan mazmuni bilan uyg‘unlashtirish va o‘quvchilarning tahliliy hamda kommunikativ faoliyatini faollashtirish imkoniyatlari yoritilgan [6].

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning nazariy asoslari yetarlicha yoritilgan bo‘lsa-da, 4K modeli asosida aynan boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga metodik tayyorgarligini takomillashtirish texnologiyasi alohida tizim sifatida yanada chuqurroq metodik asoslashni talab etadi. Shu sababli mazkur tadqiqotda o‘qituvchining metodik tayyorgarligi 4K komponentlarini o‘zaro integratsiyalash, tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi topshiriqlarni loyihalash va ularni boshlang‘ich ta’lim mazmuniga moslashtirish bilan bog‘liq holda ko‘rib chiqildi.

Tadqiqotning metodologik asosini kompetensiyaviy, tizimli, faoliyatga yo‘naltirilgan, shaxsga yo‘naltirilgan va refleksiv yondashuvlar tashkil etdi. Kompetensiyaviy yondashuv asosida boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining metodik tayyorgarligi 4K modeliga muvofiq zarur bilim, ko‘nikma va amaliy faoliyatning birligi sifatida talqin qilindi.

Tizimli yondashuv orqali metodik tayyorgarlikning o‘zaro bog‘liq tarkibiy qismlari — motivatsion, kognitiv, metodik-faoliyatli va refleksiv komponentlar ajratib olindi. Faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv o‘qituvchini 4K kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan amaliy topshiriqlarni ishlab chiqish, pedagogik vaziyatlarni modellashtirish va dars jarayonida interfaol metodlardan foydalanishga yo‘naltirish imkonini berdi.

Tadqiqot jarayonida ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, umumlashtirish, tizimlashtirish, modellashtirish, pedagogik kuzatish, suhbat, so‘rovnoma va diagnostik baholash metodlaridan foydalanildi. Ushbu metodlar yordamida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining 4K modeli asosida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bo‘yicha mavjud metodik tayyorgarligi, ehtiyojlari va amaliy faoliyatidagi muammolarni aniqlash ko‘zda tutildi.

Tadqiqot texnologiyasini ishlab chiqishda “diagnostika – nazariy-metodik tayyorgarlik – amaliy faoliyat – hamkorlik – refleksiya – monitoring” ketma-ketligi asos qilib olindi. Dastlab o‘qituvchilarning metodik tayyorgarlik darajasi va individual ehtiyojlari aniqlanadi. Keyingi bosqichda 4K modeli va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodikasiga oid nazariy bilimlar shakllantiriladi. Amaliy bosqichda muammoli vaziyatlar, savol-topshiriqlar, munozara, keys, guruhli ish, tahliliy va refleksiv mashqlar asosida metodik ko‘nikmalar rivojlantiriladi.

Mazkur metodologik yondashuvda o‘qituvchi tayyor metodlarni o‘zlashtiruvchi subyekt sifatida emas, balki o‘quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodik faoliyatni mustaqil loyihalovchi va refleksiv baholovchi mutaxassis sifatida qaraladi. Shu orqali 4K modelining tanqidiy fikrlash, kreativlik, kommunikatsiya va hamkorlik komponentlari o‘zaro integratsiyalashgan holda o‘qituvchining metodik tayyorgarligini takomillashtirishga xizmat qiladi.

MUHOKAMA

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga metodik tayyorgarligini takomillashtirish masalasi o‘qituvchining faqat nazariy bilimlarini kengaytirish bilan cheklanmay, mazkur bilimlarni pedagogik faoliyatga samarali tatbiq etish imkoniyatlarini shakllantirishni ham nazarda tutadi. Shu nuqtayi nazardan, 4K modeli asosida ishlab chiqilayotgan texnologiyada tanqidiy fikrlash alohida ko‘nikma sifatida emas, balki kreativlik, kommunikativlik va hamkorlik bilan o‘zaro bog‘liq holda rivojlantiriladigan kompetensiyalar tizimi sifatida qaraladi.

Deweyning refleksiv fikrlash haqidagi qarashlarida o‘quvchining tayyor xulosani qabul qilishi emas, balki muammoni anglash, dalillarni tahlil qilish, taxminlarni tekshirish va asoslangan xulosaga kelishi muhimligi ta’kidlanadi [2]. Ushbu yondashuv boshlang‘ich ta’limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan metodik faoliyatning asosiy yo‘nalishlarini belgilash imkonini beradi. O‘qituvchi dars jarayonida o‘quvchini tayyor javobni izlashga emas, balki “nima uchun?”, “qanday dalil asosida?”, “boshqa qanday yechim bo‘lishi mumkin?” kabi savollar orqali fikr yuritishga yo‘naltirishi lozim.

Bloom taksonomiyasida bilish faoliyatining murakkablashib boruvchi darajalari sifatida qo‘llash, tahlil qilish, baholash va yaratish jarayonlarining ajratilishi o‘quvchilarning yuqori darajadagi fikrlash faoliyatini tashkil etishda metodik asos bo‘lib xizmat qiladi [1]. Shundan kelib chiqib, o‘qituvchining metodik tayyorgarligi topshiriqlarni faqat reproduktiv xarakterda tuzish bilan cheklanmasdan, o‘quvchini taqqoslash, sabab-oqibatni aniqlash, dalillash, muqobil yechimlarni izlash va o‘z fikrini asoslashga undaydigan topshiriqlarni ishlab chiqish qobiliyatini ham qamrab olishi zarur.

4K modelining o‘ziga xos jihati shundaki, undagi komponentlar bir-biridan ajratilgan holda emas, balki yagona o‘quv faoliyati doirasida o‘zaro ta’sirlashadi. Masalan, muammoli topshiriqni bajarish jarayonida o‘quvchi avvalo vaziyatni tahlil qiladi va muammoni aniqlaydi, keyin turli yechimlarni taklif qiladi, o‘z fikrini boshqalarga tushuntiradi hamda guruhdagi tengdoshlari bilan hamkorlikda umumiy xulosaga keladi. Bunda tanqidiy fikrlash kreativlik, kommunikativlik va hamkorlik bilan uzviy ravishda bog‘lanadi.

Mazkur yondashuv boshlang‘ich ta’limda 4K kompetensiyalarini rivojlantirish imkoniyatlarini ko‘rsatib beradi.

O‘qituvchining metodik tayyorgarligini takomillashtirishda muhim jihatlardan biri — dars mazmunini 4K komponentlari bilan metodik jihatdan uyg‘unlashtirishdir. Bunda o‘qituvchi o‘quv materialini shunchaki tushuntirishga emas, balki o‘quvchilarni faol fikrlashga jalb etadigan vazifalar tizimini yaratishga yo‘naltiriladi. Xususan, matn asosida muammoli savollar tuzish, turli nuqtayi nazarlarni taqqoslash, dalil va xulosalarni ajratish, muqobil yechimlarni ishlab chiqish, guruhda muhokama qilish kabi faoliyatlar tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi. O‘qish savodxonligi darslarida 4K modelidan foydalanish bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlarda ham o‘quvchilarning tahliliy, kommunikativ va hamkorlikdagi faoliyatini faollashtiruvchi metodlarning ahamiyati qayd etilgan [6].

OECD tomonidan ishlab chiqilgan yondashuvlarda kreativ va tanqidiy fikrlash o‘quvchining mavjud g‘oyalarni rivojlantirishi, ularni tahlil qilishi, baholashi va takomillashtirishi bilan bog‘liq jarayon sifatida izohlanadi [5]. Mazkur yondashuvdan kelib chiqib, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining metodik tayyorgarligida “to‘g‘ri javobni topish”ga yo‘naltirilgan topshiriqlardan tashqari, javobni asoslash va turli yechimlarni taqqoslash imkonini beruvchi topshiriqlar ulushini oshirish maqsadga muvofiqdir.

Shuningdek, PISA baholash yondashuvlarida bilimlarni real vaziyatlarda qo‘llash, muammolarni tahlil qilish va asoslangan xulosalar chiqarishga alohida e’tibor qaratiladi. Mazkur talablar boshlang‘ich ta’lim bosqichidayoq o‘quvchilarda fikrlash operatsiyalarini izchil shakllantirish zarurligini ko‘rsatadi. Shu sababli o‘qituvchining metodik tayyorgarligi dars mazmunini o‘zlashtirish natijalaridan tashqari, o‘quvchining qanday fikrlagani, qanday dalil keltirgani va xulosaga qanday kelganini aniqlashga qaratilgan baholash vositalaridan foydalanishni ham qamrab olishi lozim.

Muhokama natijalari shuni ko‘rsatadiki, 4K modeli asosida metodik tayyorgarlikni takomillashtirishda o‘qituvchining faoliyatini bir necha o‘zaro bog‘liq bosqichlarda tashkil etish samarali metodik yechim sifatida qaralishi mumkin. Birinchi bosqichda o‘qituvchining mavjud metodik tayyorgarligi va ehtiyojlari aniqlanadi. Ikkinchi bosqichda 4K modeli, tanqidiy fikrlashning mazmuni va uni rivojlantirish metodlari bo‘yicha nazariy tayyorgarlik tashkil etiladi. Uchinchi bosqichda o‘qituvchi muammoli, ijodiy va hamkorlikka asoslangan topshiriqlarni ishlab chiqadi hamda amaliyotda sinab ko‘radi. To‘rtinchi bosqichda o‘z faoliyatini refleksiv tahlil qiladi va aniqlangan kamchiliklar asosida metodik yondashuvlarini takomillashtiradi. Yakuniy bosqichda esa natijalar diagnostik monitoring orqali baholanadi.

Mazkur texnologiyada o‘qituvchi tayyor metodlarni qo‘llovchi subyekt sifatida emas, balki o‘quvchilarning fikrlash faoliyatini loyihalovchi, tashkil etuvchi va natijalarni tahlil qiluvchi pedagog sifatida namoyon bo‘ladi. Bunday yondashuv o‘qituvchining metodik mustaqilligini kuchaytirib, dars mazmuni va o‘quvchilarning individual imkoniyatlariga mos metodlarni tanlash imkonini beradi. Kasbiy-metodik tayyorgarlikning bunday yo‘nalishda tashkil etilishi o‘qituvchining pedagogik faoliyatini maqsadli loyihalash va o‘z faoliyatini refleksiv baholash imkoniyatlarini kengaytiradi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijasida 4K modeli asosida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga metodik tayyorgarligini takomillashtirishga yo‘naltirilgan texnologiyaning mazmuni, tarkibiy qismlari va amalga oshirish bosqichlari tizimlashtirildi. Ishlab chiqilgan texnologiya o‘qituvchining nazariy bilimlarini amaliy-metodik faoliyat bilan uyg‘unlashtirish, 4K komponentlarini dars jarayoniga maqsadli integratsiya qilish va o‘quvchilarning mustaqil fikrlash faoliyatini rivojlantirishga qaratildi.

Tadqiqot davomida metodik tayyorgarlikning motivatsion, kognitiv, metodik-faoliyatli va refleksiv komponentlardan tarkib topishi aniqlandi. Motivatsion komponent o‘qituvchining o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga bo‘lgan kasbiy ehtiyoji va metodik faoliyatga qiziqishini ifodalasa, kognitiv komponent 4K modeli, tanqidiy fikrlashning mazmuni, shakllanish mexanizmlari va pedagogik imkoniyatlari haqidagi bilimlarni qamrab oladi. Metodik-faoliyatli komponent tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi topshiriqlar, metodlar va pedagogik vaziyatlarni loyihalash hamda amaliyotda qo‘llash qobiliyatini ifodalaydi. Refleksiv komponent esa o‘qituvchining o‘z metodik faoliyatini tahlil qilishi, natijalarni baholashi va faoliyatini takomillashtirish yo‘llarini belgilashini nazarda tutadi.

Texnologiyaning mazmuniy natijalaridan biri sifatida 4K komponentlarini tanqidiy fikrlashni rivojlantirish jarayoniga integratsiyalashning metodik mexanizmi ishlab chiqildi. Bunda Critical Thinking o‘quvchining ma’lumotni tahlil qilishi, dalillarni baholashi va asoslangan xulosa chiqarishini; Creativity muammoning muqobil yechimlarini izlash va yangi g‘oyalarni ilgari surishini; Communication o‘z fikrini aniq ifodalash, savol berish va fikr almashishni; Collaboration esa guruhda ishlash, turli qarashlarni hisobga olish va umumiy qarorga kelishni ta’minlovchi komponentlar sifatida belgilandi.

1-jadval

Natijalar asosida o‘qituvchilar uchun tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi topshiriqlarni loyihalashning quyidagi metodik yo‘nalishlari ajratildi:

№	Metodik yo‘nalish	O‘qituvchi faoliyati	O‘quvchi faoliyati
1	Muammoli vaziyat yaratish	Muammoli savol va vaziyatlarni ishlab chiqish	Muammoni aniqlash va savollar qo‘yish
2	Tahliliy topshiriqlar	Taqqoslash, sabab-oqibatni aniqlashga yo‘naltirilgan topshiriqlar tuzish	Ma’lumotlarni tahlil qilish va bog‘lanishlarni aniqlash
3	Dalillash	Fikrni asoslashga undovchi savollar berish	Dalil keltirish va xulosani asoslash
4	Kreativ yechim	Bir nechta yechimni izlashga yo‘naltirilgan	Muqobil va yangi g‘oyalarni ilgari surish

		vazifalar berish	
5	Kommunikativ muhokama	Savol-javob va munozarani tashkil etish	O‘z fikrini ifodalash va boshqalarning fikrini tinglash
6	Hamkorlikdagi faoliyat	Juftlik va guruhli topshiriqlarni tashkil etish	Birgalikda qaror qabul qilish va umumiy xulosa chiqarish
7	Refleksiya	O‘quv faoliyatini baholash uchun refleksiv savollar berish	O‘z fikrlash jarayoni va natijasini tahlil qilish

Mazkur yo‘nalishlarning tizimli qo‘llanilishi o‘qituvchining metodik faoliyatini faqat darsni tashkil etish bilan cheklamasdan, o‘quvchilarning fikrlash jarayonini maqsadli loyihalashga yo‘naltirish imkonini beradi. Ayniqsa, muammoli vaziyatlar, dalillash, taqqoslash, muqobil yechimlarni izlash va refleksiv savollardan foydalanish tanqidiy fikrlashning turli jihatlarini birgalikda rivojlantirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari 4K modeli asosida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga metodik tayyorgarligini takomillashtirish o‘qituvchining nazariy bilimlari, amaliy-metodik faoliyati, hamkorlikdagi tajribasi va refleksiv yondashuvini o‘zaro uyg‘unlashtirishni talab etishini ko‘rsatdi. Mazkur jarayonda tanqidiy fikrlash alohida shakllantiriladigan ko‘nikma sifatida emas, balki kreativlik, kommunikativlik va hamkorlik bilan uzviy bog‘liq holda rivojlantiriladigan faoliyat sifatida qaraldi.

Tadqiqot asosida ishlab chiqilgan texnologiyaning mazmuni “diagnostika – nazariy-metodik tayyorgarlik – amaliy faoliyat – hamkorlik – refleksiya – monitoring” ketma-ketligida tashkil etilishi belgilandi. Ushbu izchillik o‘qituvchining dastlabki metodik tayyorgarlik darajasini aniqlash, mavjud ehtiyojlar asosida nazariy va amaliy tayyorgarlikni tashkil etish, 4K modeliga mos topshiriqlarni loyihalash, hamkasblar bilan tajriba almashish, o‘z faoliyatini tahlil qilish hamda erishilgan natijalarni monitoring qilish imkonini beradi.

4K modelining tanqidiy fikrlash, kreativlik, kommunikativlik va hamkorlik komponentlarini o‘zaro bog‘liq holda qo‘llash o‘quvchilarning muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, dalillar asosida fikr yuritish, muqobil yechimlarni izlash, o‘z qarashlarini asoslash va guruhda umumiy qarorga kelish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu sababli o‘qituvchining metodik tayyorgarligida mazkur komponentlarning har biriga mos metod va topshiriqlarni tanlash hamda ularni yagona dars jarayoniga integratsiyalash muhim metodik vazifa sifatida belgilanadi.

Tadqiqotda metodik tayyorgarlikning motivatsion, kognitiv, metodik-faoliyatli va refleksiv komponentlari ajratilib, ularning har biri uchun tegishli mezon va ko‘rsatkichlar belgilandi. Bu o‘qituvchining 4K modelidan foydalanishga bo‘lgan ehtiyojini, nazariy bilimlarini, amaliy-metodik faoliyatini va o‘z faoliyatini tahlil qilish qobiliyatini yaxlit holda baholash imkonini beradi.

Shuningdek, o‘qituvchining metodik tayyorgarligini takomillashtirishda muammoli vaziyatlar, tahliliy va kreativ topshiriqlar, savol-javob, munozara, juftlik va guruhli faoliyat, refleksiv mashqlar hamda diagnostik monitoringdan tizimli foydalanish maqsadga muvofiqligi asoslandi. Bunday metodik vositalar o‘quvchilarning faqat tayyor bilimlarni o‘zlashtirishiga emas, balki bilimlarni tahlil qilish, baholash, qo‘llash va yangi vaziyatlarda mustaqil qarorlar qabul qilishiga yo‘naltiriladi.

Umuman olganda, 4K modeli asosida ishlab chiqilgan texnologiya boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining metodik tayyorgarligini takomillashtirishni o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish vazifasi bilan uzviy bog‘lash imkonini beradi. Mazkur texnologiyaning amaliyotga tatbiq etilishi o‘qituvchining metodik faoliyatini maqsadli loyihalash, 4K komponentlarini dars mazmuniga integratsiyalash, o‘quvchilarning fikrlash jarayonini kuzatish va baholash hamda pedagogik faoliyatni refleksiv asosda takomillashtirish uchun metodik asos yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bloom B. S. (Ed.). Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. Handbook I: Cognitive Domain. – New York: David McKay Company, 1956.

2. Gulmonova G. A. Boshlang‘ich ta’limda 4K kompetensiyalarini (Critical Thinking, Creativity, Communication, Collaboration) rivojlantirish // Журнал академических исследований Нового Узбекистана. – 2026. – Т. 3, № 8. – В. 100–104.

3. Muslimov N. A. Kasb ta’limi o‘qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari. – Toshkent: Fan, 2004.

4. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. – Paris: OECD Publishing, 2023. – 291 p.

5. Parpiyev O. O., Yo‘ldasheva N. O‘qish savodxonligi darslarida 4K modelini qo‘llash usullari // Pedagogik ta’lim va tarbiya transformatsiyasida fundamental, amaliy va innovatsion tadqiqotlarning konseptual asoslari. – 2026. – B. 458–462.

6. Vincent-Lancrin S., González-Sancho C., Bouckaert M., de Luca F., Fernández-Barrera M., Jacotin G., Urgel J., Vidal Q. Fostering Students’ Creativity and Critical Thinking: What It Means in School. – Paris: OECD Publishing, 2019. – 360 p.

7. Muslimov N. A. Kasb ta’limi o‘qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari. – Toshkent: Fan, 2004.

8. Parpiyev O. O., Yo‘ldasheva N. O‘qish savodxonligi darslarida 4K modelini qo‘llash usullari // Pedagogik ta’lim va tarbiya transformatsiyasida fundamental, amaliy va innovatsion tadqiqotlarning konseptual asoslari. – 2026. – B. 458–462.